

ادبیات قرن بیستم در دنیای عرب و طالب عمران

دکتر جواد خانلری

عضو هیأت علمی دانشگاه دانشگاه پیام نور

دکتر ابراهیم سامداری

عضو هیأت علمی دانشگاه دانشگاه پیام نور

محمدرضا بیگی

عضو هیأت علمی دانشگاه دانشگاه پیام نور

سرشناسه	:	خانلری، جواد، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	:	ادبیات قرن بیستم در دنیای عرب و طالب عمران/جواد خانلری، ابراهیم نامداری، محمدرضا بیگی.
مشخصات نشر	:	تهران: آرنا، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۲۲۰ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۳۵۶-۰۵۹-۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیفا
موضوع	:	داستان‌های علمی عربی -- تاریخ و نقد
موضوع	:	داستان‌های علمی -- تاریخ و نقد
موضوع	:	ادبیات عربی -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	کشورهای عربی -- ادبیات
شناسه افزوده	:	نامداری، ابراهیم، ۱۳۶۲ -
شناسه افزوده	:	بیگی، محمدرضا، ۱۳۶۲ -
رده بندی کنگره	:	PJA ۳۳۳ ۱۳۹۳ خ ۸ع/
رده بندی دیویی	:	۷۱۰ ۱۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۸۰۷۰۶

نشر آرنا

عنوان	:	ادبیات قرن بیستم در دنیای عرب و طالب عمران
مولفین	:	جواد خانلری، ابراهیم نامداری، محمدرضا بیگی
ناشر	:	آرنا
طرح جلد	:	رامین
صفحه آرایشی	:	الهه بذرافشان
چاپ	:	اول ۱۳۹۳
شمارگان	:	۱۰۰۰ نسخه قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۳۵۶-۰۵۹-۸

فهرست مطالب

مقدمه.....	۸
فصل اول: ادبیات علمی - تخیلی آشنایی با اصطلاح و اصول تاریخی.....	۱۵
۱- تعریف اصطلاح.....	۱۶
الف- رابطه ادبیات علمی - تخیلی با دیگر گونه‌های ادبی.....	۱۹
۱- ادبیات علمی - تخیلی و فانتازیا.....	۱۹
۲- ادبیات علمی - تخیلی و اسطوره.....	۲۱
۳- ادبیات علمی - تخیلی و استان علمی.....	۲۴
۴- ادبیات علمی - تخیلی و خرافه.....	۲۶
۵- ادبیات علمی - تخیلی و استان علمی.....	۲۸
ب- اصالت ادبیات علمی - تخیلی.....	۳۱
۱- اصالت دینی.....	۳۱
۲- اصالت اسطوری.....	۳۳
۳- اصالت اتوبی.....	۳۵
۴- زاده علم معاصر.....	۳۸
فصل دوم: ادبیات علمی - تخیلی در عرصه جهانی.....	۳۹
۱- ادبیات فرانسه.....	۴۱
۲- ادبیات انگلستان.....	۴۶
۳- ادبیات آمریکا.....	۵۴
۴- ادبیات شوروی (سابق).....	۶۳
۵- دیگر ادبیات‌های جهانی.....	۶۵
فصل سوم: خیال علمی در حوزه ادبیات عرب.....	۶۷
۱- خیال علمی در حوزه ادبیات کهن عرب.....	۶۸

۷۳	الف) هزار و یک شب
۷۹	ب) حى بن يقظان
۸۳	ج) حماسه گيلگامش
۸۵	د) منابع ادبى ديگر
۸۹	۲- خيال علمى در حوزه ادبيات معاصر عرب
۹۰	۱- مصر
۹۰	الف) يوسف عز الدين عيسى
۹۲	ب) توفيق الحكيم
۹۹	ج) فتحى عانم
۱۰۳	د) ايهاب الأزهري
۱۰۷	هـ) نهاد شريف
۱۱۷	و) صبرى موسى
۱۲۰	ز) مصطفى محمود
۱۲۳	ك) رؤوف وصفى
۱۲۷	۲- سوريه
۱۲۷	الف) دياب عيد
۱۳۲	ب) محمد الحاج صالح
۱۳۵	۳) كويت
۱۳۵	طيه ابراهيم
۱۳۶	الف) الإنسان الباهت
۱۳۸	ب) الإنسان المتعدد
۱۴۱	ج) انقراض الرجل
۱۴۳	۴- مغرب
۱۴۳	احمد عبدالسلام البقالى

۱۴۷	۵- سودان
۱۴۷	جمال عبدالملک
۱۵۱	فصل چهارم: طالب عمران پرچمدار ادبیات علمی - تخیلی عرب
۱۵۲	۱- شخصیت، زندگی و آثار طالب عمران
۱۶۰	۲- رویکردهای ادبیات علمی - تخیلی در آثار طالب عمران
۱۶۳	۱- از زمین به فضا، دانش زبان صلح و دوستی
۱۷۴	۲- از فضا به زمین، صلح زبان عقل
۱۷۷	۳- در جستجوی جاودانگی و جوانی دائم
۱۸۵	۴- در جستجوی دایره‌های شده بر سطح زمین
۱۹۳	۵- حس ششم
۱۹۶	۶- پیشگویی به واسطه خواب و رؤیا
۱۹۸	۷- هیپنوتیزم
۱۹۹	نتیجه‌گیری
۱۹۹	۱- پیشگویی
۱۹۹	الف- اختراعات، اکتشافات و حوادث
۲۰۲	ب- خبر از آینده مخوف
۲۰۲	۲- نقش تربیتی ادبیات علمی - تخیلی
۲۰۲	الف- سینمای علمی - تخیلی
۲۰۶	ب- بازی‌های علمی - تخیلی
۲۰۷	۳- جهانی‌سازی دانش و صلح
۲۰۸	۴- ادبیات علمی - تخیلی رشته جدید دانشگاهی
۲۰۹	منابع:

مقدمه

دامنه خیال بسیار گسترده است، تا بدانجا که تاریخ استفاده از آن را به اسطوره‌ها، داستان‌های فولکلور و خرافه‌ها ارجاع داده‌اند. لذا می‌توان اظهار داشت که از قرن‌ها پیش تا به امروز، خیال جزء لاینفک ادبیات و زندگی بشری بوده است. اما خود خیال عنصر بسیار مهمی است که عمل ادبی بر پایه آن استوار است. از این روی بر هر عمل ادبی روح زندگی می‌بخشد و در جان پندگین و شنوندگان اثر می‌گذارد. بنابراین، خیال در نزد ادیب تا آنجایی بااهمیت است که واکاوی آن می‌تواند به هدف ادبی خود دست یازد. البته ناگفته نماند که چنانچه اثر او خالی از عناصر خیال باشد، در هر موضوعی باشد و درجه نیاز آن به خیال تا هر اندازه‌ای که باشد، این اثر ممکن است به شکست و نابودی است. به همین دلیل است که ناقدان از گذشته تا کنون به اهمیت عنصر خیال در ادبیات پافشاری دارند و آن را یکی از عناصر چهارگانه‌ای به شمار می‌آورند که عمل ادبی بر پایه آن استوار است یعنی: الفاظ، معانی، عاطفه و خیال.

خیال، ادیب را قادر می‌سازد تا اشیاء را به صورتی که اشخاص عادی از رؤیت آن عاجز و ناتوانند، مشاهده کند. لذا می‌تواند روح به اشیاء را لمس کند همانگونه که به اشیاء بی‌جان، جان می‌بخشد. و این عاملی مهم در عمل ادبی است که هم برای ادب و هم برای ادیب، جاودانگی را به ارمغان می‌آورد.

یکی از انواع مختلف خیال، خیال علمی است که با پدید آمدن عرصه ادبیات، تحولی بس عظیم در این عرصه به وجود آورده است. این نوع ادبی جدید از خیال در آثار ادبی، از نظم گرفته تا نثر، ظاهر می‌شود مانند انواع بیانی: تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز و لغوی و انواع بدیعی: جناس، طباق، توریه و غیره کاملاً متفاوت است. گرچه تمام این موارد ذکر شده بیانی و بدیعی در لابلای سطور ادبیات علمی تخیلی استعمال شده و زیبایی آن را دوچندان می‌سازند.

خیال علمی که در اصطلاح لاتین با نام "Science Fiction" معروف است و با علامت اختصاری "SF" یا "Sci-Fi" نوشته می‌شود، فن ادبی جدیدی است که بر شاه بال خیال

استوار است به گونه‌ای که ادیب و یا نویسنده دنیایی خیالی و یا دنیایی با طبیعتی تازه و جدید را به مساعدت فنون مختلف ادبی و البته در سایه سار نظریه‌های علمی، تکنولوژی و یا حتی فلسفی متصور شده و خلق می‌کند.

نویسندگان ادبیات علمی-تخیلی یا به عبارت دیگر خیال علمی بر بال رویاهایی که درونمایه خود را از علم و دانش می‌اندوزند، در آفاق زمان به پرواز درآمده و با نگاهی متفاوت و در عین حال وسیع جهان، درب‌های آینده را بی هیچ مرز و زمان مشخصی می‌گشایند. لذا در این نوع ادب جدید حقایق علمی و خیال نویسنده دست در دست هم داده و رخدادهایی را پایه‌ریزی می‌کنند که طبعاً خنثی و یا شنونده را به آینده بسیار دور و یا قعر تاریخ انتقال می‌دهند.

با به وجود آمدن ابزارهای نوین و دست‌یابی بشر به تکنولوژی جدید در عرصه علم و دانش، و به موازات آن ظهور اولین انسان بر روی کره ماه و ساخت فضاپیما، قطار، هواپیما، زیردریایی، تلوزیون و هزاران هزار ابزار تکنولوژی در عصر کنونی، خیال ادبا نیز سرکش‌تر شده و از این پدیده‌ها در خلق داستان‌های علمی-تخیلی یاری جست.

نیاکان ما "مارد" را که کارهای ناممکن را انجام می‌داد، "قالیچه پرنده" را که در هوا به پرواز درمی‌آمد و "انگشتر جادویی" را که کارهای روی ماه از آن سرمی‌زد و "گوی سحرآمیز" را که مکان‌های بسیار دور را نشان می‌داد، در ذهن خویش تصور می‌نمودند. اما این تصورها همچنان در مرحله رویایی شیرین باقی ماند تا آن که با ظهور علم و دانش بشری و پیشرفت دانش، این رویاها به حقیقت پیوستند.

می‌توان اظهار داشت که ادبیات علمی-تخیلی نوع تحقق یافته رویاها و خیال‌پردازی بود که بشر طی قرن‌های متمادی در لفافه قالیچه پرنده، چراغ جادو، گوی سحرآمیز و موارد بسیار دیگر در سر پرورانده و آنها را از نسلی به نسل دیگر و سینه به سینه انتقال داده است. تا جایی که امروزه هواپیما را سریع‌تر از هر قالیچه پرنده و تلوزیون را بسیار بزرگ‌تر و پراطلاع‌تر از هر گوی سحرآمیزی و ربات‌ها را دقیق‌تر از چراغ جادو و تکنولوژی را از هر انگشتر سحرآمیزی

قوی‌تر می‌یابیم. گرچه این امور یعنی فالیچه و گوی و چراغ جادو و نظایر آنها را باید در اسطوره‌ها و خرافه‌ها و داستان‌هایی همچون "هزار و یک شب" و "سندباد" جستجو کرد، ولی نباید نقش برجسته آنها را در پیدایش نخستین بارقه‌های ادبیات علمی-تخیلی انکار نمود.

در حقیقت به لطف علم و تکنولوژی، امروزه رویاهای گذشتگان تحقق یافته و نمونه خارجی دارد. لذا این نوع از ادبیات، از پيله آرزوهای دیرین سربرآورده و با تأثر از علم و دانش نوع جدیدی از آن متبلور شده است. همانطور که فالیچه پرنده رویایی بود که بعدها به حقیقت پیوست، همان‌طور که ادبیات علمی - تخیلی نیز رویاهایی هستند که در بستر آینده محقق می‌شوند. خیال علمی همان‌طور که نام و مشخصه در بین مردم مشهور نبوده است. اما اگر به اعماق تاریخ بازگردیم خواهیم دید که اسطوره "حی بن یقظان" ابن طفیل با نوع جدیدی که از اواخر قرن نوزدهم میلادی به عنوان ادبیات علمی-تخیلی "Science Fiction" معروف شده است، قرابت و خوانایی دارد. زیرا این اسطوره به شکلی واضح عناصر خیال علمی را در بر دارد و سخن از جریان شکل‌گیری انسان، می‌آورد و تصویری آشکار از رشد زندگی به همراه طبیعت را ترسیم می‌کند. از سوی دیگر داستان "هزار و یک شب" نیز از این نوع ادبی بی‌نصیب نمانده و در مواردی به آن اشاره کرده است.

ادبیات علمی-تخیلی تقریباً از سال ۱۸۶۳ م به طور آشکاره در داستان‌ها و رمان‌ها نمود پیدا کرد. و نخستین نویسندگان این نوع ادبی همانند ژول ورن "Jules Verne" فرانسوی و هربرت جورج ویلز "H.G. Wells" انگلیسی و ادگار آلن پو "Edgar Allan Poe" آمریکایی و هم‌تایان آنها به هنرنمایی در این زمینه پرداختند. آنها آثاری را خلق نمودند که بعدها به عنوان الگویی در جهت اختراع ابزار و وسایل مورد استعمال قرار گرفت. به عنوان مثال پس از ظهور داستان‌های ژول ورن مانند داستان "بیست هزار فرسنگ زیر دریا" Twenty Thousand Leagues Under The Sea (۱۸۷۰م) و نظایر آن، که ذکر آنها خواهد آمد، زیردریایی اختراع شد زیرا در این داستان در مورد آن سخن گفته است.

اهمیت این نوع ادبی جدید زمانی مشخص می‌شود که شخص را مبتکر و مبدع در افکارش قرار می‌دهد. یعنی این که او را قادر می‌سازد تا اشیاء را به شکل و شیوه‌ای که در آینده خواهند بود تصور کند. بنابراین رشد خیال علمی، حرکتی خواهد بود در جهت رشد و کشف سریع مظاهر تمدن. لذا اگر نگاهی، هرچند کوتاه، به دستاوردهای علمی نیمه دوم قرن بیستم و ابتدای قرن کنونی افکنده شود، معلوم خواهد شد که قسمت اعظم این دستاوردها در کتاب‌های علمی-تخیل اواخر قرن نوزدهم مورد پیش بینی قرار گرفته‌اند.

خیال علم در اغلب کشورهای پیشرفته تا بدانجا اهمیت دارد که از این نوع ادبی جدید جهت پرورش عقلی و گسترش نسل جوان و علم اندوز و مخترعان خویش بهره می‌برند. افزون بر آن گروه تخصص ادبیات علمی-تخیلی را در دانشگاه‌ها پایه‌گذاری کرده و تأکید دارند که کسب تخصص در این نوع ادبی جزو تدابیر ناپذیر از مجموعه استراتژی‌های آینده است. در همین راستا مشاهده می‌شود که نام آیدمان به نام "آلوین تافلر Alvin Toffler" در کتابش با عنوان "شوک آینده Future Shock" مسئله خیال علمی را امری لازم برای آینده می‌داند. همچنین نویسنده انگلیسی ادبیات علمی-تخیلی، آرثر سی کلارک Arthur C. Clark در کتاب خویش با عنوان "تصاویری از آینده Profiles of the Future" معتقد است که مطالعه نقادانه خیال علمی به منزله تمرینی است برای بشر جهت پیشرفت در علم.

به لطف علم و دانش و آمیزش آن با ادبیات، نوع جدیدی از آرمان‌شهرها به عبارتی "اتوپیا Utopia" به وجود آمد که شایسته است بازشناخته شود. بر همگان معلوم است که اولین آرمان‌شهر توسط افلاطون پدید آمد. او نخستین فیلسوفی بود که اندیشه ایجاد این اتوپیا را در ذهن بشر جای داد. پس از افلاطون، هر آنکس که در این زمینه قلم‌فرسایی و خلاقیت اثر نموده است، بی‌شک از کتاب "جمهوری" وی الهام گرفته است.

اما با پیشرفت علم و تکنولوژی و پدید آمدن صنایع و اختراعات جدید، اتوپیا‌های علمی یا همان اتوپای مدرن به وجود آمدند که با اتوپیا‌هایی که افلاطون و دیگر متفکران قدیم ارائه می‌دادند بسیار متفاوت بود. این نوع از اتوپیا بیشتر بر پایه علم بشری و دستاوردهای تکنولوژی

استوار بود. بلکه تحقق این آرمان‌شهرها از مدینه‌های فاضله قدیم ممکن‌تر می‌نمود. زیرا همچنان که ذکر شد اینگونه از خیال در خواننده و یا نویسنده ایجاد خلاقیت می‌کرد و باعث اختراع ابزار علمی فراوانی در آینده می‌شد.

در اروپا اندیشمند انگلیسی، توماس مور Thomas More (۱۴۷۸-۱۵۳۵م) اولین کسی بود که آرمان‌شهر خویش با عنوان "Utopia" را ارائه داد. به همین منوال توماس کامپانیلا Thomas Campanella (۱۵۶۸-۱۶۳۹م) اتوپیای "شهر خورشید City of the Sun" و ایتز کابیه Etienne Cabet (۱۷۸۸-۱۸۵۶م) نیز اتوپیای "سفر به ایکاریا Voyage to Icaria" را نوشت. البته این آثار به این نویسندگان ختم نمی‌شود و در طی فصل مربوط بدان افراد بیشتری را ذکر خواهیم کرد.

در جهان عرب نیز در شهر از اسطوره‌ها، خرافه‌ها و داستان‌های مردمی یا فولکلور، که ادبیات کهن را شامل می‌شود، ادبیات علمی-تخیلی معاصر با توفیق حکیم از مصر شروع می‌شود. همچنین افرادی چون نهض شریف، انهاب الأزهری، مصطفی محمود و نویسنده صاحب نام سوریه طالب عمران در این ردیف قرار می‌گیرند. علاوه بر داستان و رمان علمی-تخیلی، آرمان‌شهرهایی را هم پدید آوردند که در این بین می‌توان به رمان "سکّان العالم الثّانی" از نهاد شریف اشاره نمود.

اما از میان همه ادبای معاصر عرب، طالب عمران نویسنده و مدرس دانشگاه سوری از منزلت والایی در زمینه ادبیات علمی-تخیلی و اتوپیای مدرن برخوردار است. آثار تحقیقاتی، داستان‌ها، رمان‌ها، سریال‌ها، فیلم‌ها، مستندهای تلویزیونی و برنامه‌های رادیویی در این باب حاکی از تلاش شبانه‌روزی وی در جهت معرفی این نوع ادبی جدید به نسل امروز است. تا بدانجا که بایسته است وی را به حق پرچمدار ادبیات علمی-تخیلی معاصر عرب به شمار آورد. از این روی قصد آن داریم تا با مروری بر ادبیات علمی-تخیلی از مرحله پیدایش تا به امروز، در سطح ادبیات جهانی و ادبیات عرب و بررسی آثار ادبی "طالب عمران" گوشه‌ای از

همّت والا و ستودنی نویسندگان و خالقان این نوع ادبی کاملاً جدید را به طرفداران آن و اهالی محترم علم و ادبیات عرضه داریم.

www.ketab.ir